

Ewa Mossakowska
Katedra Ekonomii i Polityki Gospodarczej
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego
ul. Nowoursynowska 166, 02-787 Warszawa
ewa_mossakowska@tlen.pl

RYNEK PRACY NA TERENACH WIEJSKICH

Abstrakt

Celem opracowania jest przedstawienie rozmiarów nierównowagi na rynku pracy na terenach wiejskich w Polsce. Aby określić poziom nierównowagi pokazano zmiany podaży pracy ludności wiejskiej oraz popytu na pracę na terenach wiejskich. Badania dotyczą głównie lat 2005-2006, i dla porównania 2000 roku. Zmiany kategorii rynku pracy na terenach wiejskich przedstawiono w porównaniu z miejskim rynkiem pracy.

Przy opracowywaniu materiału statystycznego stosowano metody: opisową, porównawczą oraz indukcyjne wnioskowanie logiczne.

Realne zasoby pracy na wsi w badanym okresie nieznacznie spadły. Wskaźniki aktywności zawodowej i zatrudnienia na terenach wiejskich obniżały się, choć były wyższe niż w mieście. Wskaźniki zatrudnienia na wsi dotyczące ludności bezrolnej są niskie. Na terenach wiejskich rosła liczba i udział biernych zawodowo. Stopa bezrobocia na wsi jest statystycznie niższa, ale na tych terenach występuje w znacznym natężeniu tzw. praca nierejestrowana oraz bezrobocie ukryte. Odsetek pracujących na własny rachunek na wsi jest wyższy, ale dotyczy to głównie osób użytkujących gospodarstwa rolne. Położenie ludności na rynku pracy zależy w dużej mierze od poziomu wykształcenia, które w przypadku ludności wiejskiej jest niższe niż w mieście. Również mobilność ludności wiejskiej jest stosunkowo niska.

Słowa kluczowe: rynek pracy i zatrudnienie, rolniczy rynek pracy, tereny wiejskie

Wprowadzenie

Rozwój społeczno-gospodarczy wpływa na zmianę funkcji pełnionych przez wieś, zarówno w Polsce, jak i innych krajach. Jak zauważa Woś „nie ma znaku równości pomiędzy rolnictwem, a tym, co tradycyjnie definiujemy jako wieś. Powiedzieć można więcej – różnice między tymi dwiema strukturami pogłębiają się”. Tereny wiejskie stają się dziś coraz bardziej wielofunkcyjne, natomiast rolnictwo zostaje ograniczone tylko do zawodu (Woś, 2002).

Według danych Narodowego Spisu Powszechnego 2002 jedynie dla 14,3% gospodarstw domowych na wsi i 16,7% ludności wiejskiej praca we własnym gospodarstwie rolnym była głównym źródłem utrzymania, natomiast praca poza gospodarstwem rolnym była podstawą utrzymania dla 44,7% ludności wiejskiej (GUS, 2003).

Celem artykułu jest określenie poziomu nierównowagi na rynku pracy na terenach wiejskich w Polsce w roku 2000 i 2005 lub 2006 (w zależności od dostępności danych) oraz pokazanie zmian poziomu aktywności ekonomicznej ludności wiejskiej w porównaniu z ludnością miast, a także czynników kształtujących tę aktywność. Przedstawienie rozmiarów, jakości i mobilności zasobów pracy na wsi może pomóc odpowiedzieć na pytanie, na ile praca poza rolnictwem może być konkurencyjnym źródłem dochodu ludności wiejskiej. Aby określić poziom nierównowagi na wiejskim rynku pracy zbadano również rozmiary popytu na pracę.

W opracowaniu wykorzystano głównie dane Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności (BAEL), dotyczące lat 2000-2006 oraz wyniki analizy lokalnego rynku pracy w Łomży i powiecie łomżyńskim, przeprowadzonej w ramach CASE.

Należy jednak zaznaczyć, że dane BAEL wyodrębniając wiejską i miejską ludność pracującą, biorą pod uwagę miejsce zamieszkania tej ludności, a nie siedziby jej zakładów pracy. Badania CBOS przeprowadzone w sierpniu 2006 roku na próbie 950 osób pokazały, że 49% ludności wiejskiej pracowało w mieście, natomiast co dziesiąty mieszkaniec miast był zatrudniony na terenach wiejskich (CBOS, 2006).

Zebrane dane poddano analizie, zastosowano analizę opisową i porównawczą oraz wnioskowanie dedukcyjne.

Aktywność ekonomiczna ludności wiejskiej i jej determinanty

W statystyce polskiej do grupy ludności wiejskiej zalicza się osoby, które mieszkają w miejscowościach bez praw miejskich. Liczebność ludności wiejskiej zależy przede wszystkim od: przyrostu naturalnego, salda migracji wewnętrznych i zagranicznych oraz salda zmian administracyjnych. Przyrost naturalny na wsi oraz saldo migracji na pobyt stały są dodatnie. Od 2000 roku obserwuje się przewagę przemieszczeń na wieś, co związane jest ze zjawiskiem suburbanizacji. Natomiast włączanie w granice miast terenów o statusie dotychczas wiejskim zmniejsza liczbę ludności wiejskiej¹. Obszary wiejskie stanowiły w 2005 roku ponad 93% powierzchni kraju, więc ich znaczenie gospodarcze i społeczne jest znaczne.

W 2005 roku na terenach wiejskich mieszkało 14,7 mln osób, co stanowiło 38,6% ludności Polski. W ujęciu absolutnym liczba ludności wiejskiej zwiększyła się od 2000 roku prawie o 150 tys. osób (tj. o 1%). Wzrost liczby ludności wiejskiej wynikał z wielu powodów - przede wszystkim z faktu osiedlania się na wsi ludności miejskiej, zahamowania odpływu mieszkańców wsi do pracy w mieście, powrotu na wieś osób tracących pracę i dodatniego przyrostu naturalnego.

W prognozie ludności, opracowanej przez GUS szacuje się, że do 2030 roku nastąpi wzrost liczby ludności na terenach wiejskich o prawie 500 tys. osób (GUS, 2003b).

Pod względem struktury wiekowej w 2005 roku 23,8% ogółu ludności wiejskiej było w wieku przedprodukcyjnym (27,6% w 2000 r.), 60,8% w wieku produkcyjnym (56,8% w 2000 r.) i 15,5% w poprodukcyjnym (15,4% w 2000 r.). Widać więc, że zmniejszający się również na wsi przyrost naturalny powoduje przesuwanie się roczników wcześniejszego wyżu demograficznego do grupy osób w wieku produkcyjnym. Ludność wiejska odznaczała się wyższym niż w mieście udziałem osób w wieku przedprodukcyjnym, natomiast niższym produkcyjnym (w miastach w 2005 r. odpowiednio 18,5% i 66,0%). Udział osób w wieku poprodukcyjnym był w obu zbiorowościach porównywalny (GUS, 2006).

Ludność na rynku pracy jest dzielona na dwie podstawowe grupy: aktywnych i biernych zawodowo. Ludność czynna (aktywna) zawodowo pracuje, bądź tworzy zbiorowość bezrobotnych. Zmiany aktywności ekonomicznej ludności Polski w latach 2000 i 2006 przedstawia tabela 1.

W czerwcu 2006 ludność czynna zawodowo na terenach wiejskich liczyła 6,4 mln osób. W tej grupie prawie 86% stanowiły osoby pracujące. W latach 2000-2006 realne zasoby pracy na terenach wiejskich nieznacznie się zmniejszyły (w mieście w większym stopniu), natomiast w latach wcześniejszych (od poprzedniego spisu powszechnego w 1988 roku) za-

¹ Przyrost naturalny w miastach od 1999 roku jest ujemny, natomiast na terenach wiejskich niski – 0,3 promila w 2005 roku, ale dodatni. Od 2000 roku saldo migracji wewnętrznych dla terenów wiejskich jest dodatnie, na obszary te w 2005 roku przybyło o 33 tys. osób więcej niż je opuściło. Natomiast saldo migracji zagranicznych było w 2005 roku ujemne – 2,5 tys. osób. Zmiany liczby ludności wiejskiej wynikające ze zmian administracyjnych są niewielkie.

notowano znaczące zmniejszenie realnych zasobów pracy. Jednocześnie zaobserwowano wzrost ogólnej liczby ludności w wieku 15 lat i więcej.

Spadek aktywności zawodowej ludności wynikał przede wszystkim ze zmian, które zaszły w polskiej gospodarce i związane były z przejściem do systemu rynkowego. Spadł popyt na pracę, rosła stopa jawnego bezrobocia, część osób zniechęcona bezowocnym poszukiwaniem pracy, znalazła się poza grupą aktywnych zawodowo i zaczęła szukać socjalnych źródeł utrzymania. Świadczy o tym również wzrost liczby i odsetka biernych zawodowo. Udział ludności biernej zawodowo na wsi w 1988 roku był znacznie niższy niż w mieście, natomiast w 2000 roku liczby te praktycznie wyrównały się. Liczba ludności biernej zawodowo zwiększyła się w latach 2000-2006 o ponad 10%. Wzrost populacji biernych zawodowo wynika też z bardziej powszechnego dążenia do podniesienia poziomu wykształcenia, a więc dłuższego czasu nauki i późniejszego wchodzenia na rynek pracy.

W 2006 roku ponad 50% ludności biernej zawodowo było w wieku produkcyjnym. Przyczyny bierności zawodowej to głównie: emerytura, również wcześniejsza, nauka i uzupełnianie kwalifikacji, choroba i niesprawność, obowiązki rodzinne czy zniechęcenie bezskutecznością poszukiwania pracy. W II kwartale 2006 roku na tysiąc osób pracujących na terenach wiejskich przypadało 1119 osób niepracujących (w miastach 1200).

Tabela 1. Aktywność ekonomiczna ludności w wieku 15 lat i więcej w Polsce w latach 2000 i 2006 (II kwartał)

Wyszczególnienie	2000				2006			
	Ogółem	Pracujący	Bezrobotni	Bierni zawodowo	Ogółem	Pracujący	Bezrobotni	Bierni zawodowo
	w tysiącach							
Obszary miejskie	19 243	9 022	1 886	8 335	19 598	8 907	1 523	9 168
Obszary wiejskie	11 293	5 496	939	4 858	11 771	5 552	849	5 370
	w odsetkach							
Obszary miejskie	100,0	46,9	9,8	43,3	100,0	45,4	7,8	46,8
Obszary wiejskie	100,0	48,7	8,3	43,0	100,0	47,2	7,2	45,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Aktywność ekonomiczna ludności Polski w latach 1992-2004, (2005), Warszawa, www.stat.gov.pl/dane_spol-gosp/praca_ludnosc/index.htm (stan na dzień 10.10.2006).

Badania przeprowadzone wśród ludności wiejskiej w wieku 15-64 lata w Łomży i powiecie łomżyńskim wykazały, że udział nieaktywnych zawodowo wśród badanej ludności wynosi 26%, a 42% tej zbiorowości to wcześniejsi emeryci i renciści, natomiast 38% to uczniowie i studenci (Golinowska, 2003).

W analizie rynku pracy pomocne są też wskaźniki aktywności zawodowej. Można je liczyć jako procentowy udział osób aktywnych zawodowo w grupie ludności w wieku produkcyjnym lub 15 lat i więcej. Aktywność zawodowa na terenach wiejskich była nieco wyższa niż w mieście, a współczynnik aktywności, liczony w stosunku do grupy ludności 15 lat i

więcej wynosił w 2006 roku 54,4% (w mieście 53,2%) i obniżył się w stosunku do roku 2000 o prawie 3 punkty procentowe (p.p.). Wyższy poziom aktywności zawodowej ludności wiejskiej dotyczy tylko grupy związanej z indywidualnymi gospodarstwami rodzinnymi. Stanowią one relatywnie pewne miejsca pracy, niezależnie od zmian zapotrzebowania na tę pracę oraz możliwości zatrudnienia poza gospodarstwem.

Spadek aktywności ekonomicznej występuje głównie wśród osób do 24 lat i w starszych grupach wiekowych. W przypadku osób młodych wynika przede wszystkim z faktu podejmowania dalszej nauki, zaś osoby starsze stają się biernie przede wszystkim z powodu wcześniejszej emerytury, choroby lub niepełnosprawności. Duży wzrost biernych zawodowo w starszych grupach wiekowych był też efektem prowadzonej polityki dezaktywizacyjnej, która ułatwiała przechodzenie na wcześniejsze emerytury i renty lub korzystanie z zasiłków i świadczeń przedemerytalnych. W wyniku między innymi takiej polityki przeciętny wiek wycofania się z zasobów siły roboczej wynosił w Polsce w 2003 roku 56 lat. Natomiast łączna liczba emerytów, rencistów oraz korzystających z zasiłków i świadczeń przedemerytalnych stanowiła w 2002 roku ponad 9,5 mln osób.

Z danych pokazujących poziom aktywności ekonomicznej ludności w krajach Unii Europejskiej za 2005 rok wynika, że Polska posiadała najniższy współczynnik aktywności ekonomicznej – 52,8%. Najwyższe wskaźniki odnotowano w Danii – 75,9% i Holandii – 73,2%. Średni poziom współczynnika w UE-25 wynosi 63,8% (euractiv, 2006).

Przyczyną niskiej oficjalnej aktywności zawodowej było też występowanie tzw. pracy nierejestrowanej. Stanowi ona istotny element polskiego rynku pracy. Prawie co dziesiąta pracująca osoba wykonuje pracę nierejestrowaną. W 2004 roku co drugie gospodarstwo domowe zatrudniające nielegalnie pracowników znajdowało się na wsi (505 tys.). Oznacza to, że znacznie częściej nielegalnie zatrudniają pracowników gospodarstwa domowe na wsi niż w miastach, ponieważ ogólna liczba gospodarstw domowych w miastach dwukrotnie przekracza liczbę wiejskich gospodarstw domowych (GUS, 2005). Głównymi przyczynami podejmowania pracy w „szarej strefie” był na wsi brak możliwości znalezienia legalnej pracy oraz niewystarczające dochody. Najczęściej wykonywane rodzaje nierejestrowanej pracy na terenach wiejskich to prace ogrodniczo-rolne, remonty oraz usługi sąsiedzkie.

Jedną z przyczyn niskiej aktywności zawodowej na terenach wiejskich jest też słaby poziom wykształcenia mieszkańców wsi. Mimo, że w ostatnich latach znacznie się poprawił, to nadal ponad 21,0% ludności wiejskiej posiada co najwyżej wykształcenie podstawowe lub gimnazjalne, a 42,4% zasadnicze zawodowe. Należy dodać, że współczynnik aktywności ekonomicznej w zbiorowości z wykształceniem podstawowym wynosił w 2006 roku jedynie 22,0%, przy prawie 80,0% w grupie z wykształceniem wyższym. Konsekwencjami niskiego poziomu wykształcenia jest mniejsza aktywność społeczno-zawodowa, większe trudności ze znalezieniem miejsca pracy poza rolnictwem, niski poziom dochodów.

Jak wykazały badania przeprowadzone w powiecie łomżyńskim (Golinowska, 2003) mobilność ludności wiejskiej jest również stosunkowo niska. Choć aż 53% bezrobotnych na wsi byłaby gotowa do zmiany miejsca zamieszkania, to duża część tych obietnic nie wydaje się realna, ponieważ jedynie 10% osób mieszkających na wsi znalazło pracę poza swoją najbliższą okolicą, a tylko 20% dojeżdżało do pracy dłużej niż 30 minut. Podobne wnioski wynikają z analizy rozmiarów migracji zagranicznych. Mieszkańcy miast częściej decydują się na wyjazdy w celach zarobkowych. W 2005 roku skłonność do wyjazdu zadeklarowało 19,9% mieszkańców wsi i 23,8% mieszkańców miast (Czapiński, 2006).

Ludność wiejska znacznie rzadziej się doszkała (6% wobec 19% w mieście), natomiast znacznie częściej rejestruje się w urzędach pracy (76% wiejskiej ludności bezrolnej, wobec 38% ludności miast). Natomiast porównywalny odsetek obu grup próbuje rozpocząć własną działalność gospodarczą (6% na wsi i 5% w mieście).

Na terenach wiejskich rośnie też liczba osób, które łączą różne miejsca zatrudnienia.

W II kwartale 2006 roku 11,1% ogółu pracujących na wsi była zatrudniona w więcej niż jednym miejscu pracy. Jest to odsetek znacznie wyższy niż w mieście, gdzie taką działalność prowadzi jedynie 5,4% pracujących. Dodatkowa praca podejmowana była najczęściej w rolnictwie (52,5% ogółu pracujących dodatkowo).

Również mieszkańcy wsi częściej niż mieszkańcy miast deklarowali zamiar zmiany pracy (7,3% wobec 6,5% w II kwartale 2006). Najważniejszą przyczyną poszukiwania pracy była chęć polepszenia warunków finansowych. Zamiar zmiany pracy częściej deklarowali mężczyźni niż kobiety (GUS, 2006).

Średni tygodniowy czas pracy na terenach wiejskich wynosił w II kwartale 2006 roku 41,6 godziny i był o ponad godzinę dłuższy niż w miastach.

Popyt na pracę na obszarach wiejskich

Popyt na pracę jest jedną z podstawowych kategorii na rynku pracy. Zgłaszają go pracodawcy, jako zapotrzebowanie na określony ilościowo i jakościowo potencjał pracy przy różnych stawkach płac. Jest on równy liczbie miejsc pracy, które gwarantuje gospodarka w danym czasie. Część spośród tych miejsc pracy jest zajęta w danym momencie, a część pozostaje wolna. Istnieje więc zrealizowana i niezrealizowana część popytu na pracę. Całkowity popyt na pracę jest równy sumie zajętych miejsc pracy (równych liczbie pracujących) oraz nieobsadzonych miejsc pracy (Kryńska, 2004). Zależność między liczbą bezrobotnych i wolnych miejsc pracy ilustruje krzywa Beveridge'a.

Zrealizowany popyt na pracę, równy liczbie zatrudnionych wyniósł w II kwartale 2006 roku na terenach wiejskich 5 552 tys. osób i zwiększył się od 2000 roku zaledwie o 1,0%, natomiast od 2004 roku o 5,5%.

Niezrealizowany popyt na pracę, równy liczbie wolnych miejsc został odnotowany przez GUS bez podziału na tereny wiejskie i miejskie. Liczba wolnych miejsc pracy w gospodarce w II kwartale 2006 wyniosła 326 tysięcy i zwiększyła się w porównaniu do II kwartału 2005 roku o prawie 36,0%. Świadczy to o poprawie sytuacji na rynku pracy.

Popyt na pracę charakteryzują też wskaźniki zatrudnienia, które pokazują stosunek liczby zatrudnionych do liczby ludności w wieku produkcyjnym lub powyżej 15 lat.

Dzieląc ludność wiejską na osoby w gospodarstwach domowych z użytkownikiem gospodarstwa rolnego i tzw. ludność bezrolną można stwierdzić, że wskaźniki zatrudnienia są wyższe wśród tej pierwszej grupy i w 2006 roku wynosiły odpowiednio 63,2%, wobec 45,9% w drugiej grupie.² Ludność bezrolna na wsi charakteryzuje się więc bardzo niskim wskaźnikiem zatrudnienia (wśród kobiet nawet 26,7%). W grupie tej znajdują się osoby związane wcześniej z rolnictwem uspołecznionym. Ludność bezrolna pracuje także poza obszarami wiejskimi. Wraz z rosnącym bezrobociem, możliwości takiej pracy kurczyły się.

W badanym okresie zmniejszył się też o 1,5 p.p. wskaźnik zatrudnienia na terenach wiejskich. W 2006 roku wynosił on na wsi 47,2%, a w miastach 45,4% (GUS, 2006). Należy jednak dodać, że wskaźnik zatrudnienia na wsi spadał do 2004 roku (45,5%), a później zaczął rosnąć. Malejące wskaźniki zatrudnienia wynikały głównie ze wzrostu liczby bezrobotnych oraz biernych zawodowo, natomiast na ich poprawę wpłynęła lepsza sytuacja na rynku pracy i spadek bezrobocia.

Najbardziej liczną grupę na terenach wiejskich stanowili w 2005 roku pracownicy najemni - 56% ogółu (w miastach ponad 85%). Populację osób pracujących na własny rachunek można natomiast podzielić na grupę pracodawców – zatrudniających pracowników najemnych oraz grupę, która tworzy tylko własne miejsce pracy i nie zatrudnia innych osób.

---

² Wskaźniki te podano w odniesieniu do grupy osób w wieku 15 lat i więcej, ponieważ nie było możliwości wyodrębnienia dla badanych zbiorowości grup ludności w wieku produkcyjnym.

Udziały wymienionych grup w ogólnej liczbie pracujących na wsi wynosiły odpowiednio 2,9% i 30,0% (w mieście 4,6% oraz 8,5%). Odsetek pracujących na własny rachunek na wsi jest znacznie wyższy niż w mieście, wiąże się to z dość dużym udziałem osób użytkujących własne gospodarstwo rolne wśród mieszkańców wsi. Poza tym udział pracujących poza rolnictwem na rachunek własny w badanym okresie zwiększał się. Udział pracujących na własny rachunek w rolnictwie wyniósł prawie 66,0%. Wśród pracujących na terenach wiejskich osobną kategorię stanowią pomagający członkowie rodzin –11,4% pracujących (w miastach 0,9%).

Miejsce zamieszkania w dużym stopniu wpływa na rodzaj wykonywanej pracy w głównym bądź wyłącznym miejscu zatrudnienia (tabela 2). Niestety, badania dotyczące rodzaju działalności pracujących w podziale na wieś i miasto przeprowadzono tylko w ramach NSP 2002.

Tabela 2. Pracujący według rodzaju działalności głównego miejsca pracy w 2002 roku

Wyszczególnienie	Miasta	Wieś
Ogółem	w tys.	
	8139,9	5078,4
w tym:	w %	
Rolnictwo, leśnictwo i łowiectwo	2,2	40,8
Górnictwo i kopalnictwo	2,1	1,2
Przetwórstwo przemysłowe	20,2	17,2
Budownictwo	6,2	5,5
Handel i naprawy	17,2	9,8
Transport i łączność	7,5	4,7
Obsługa nieruchomości i firm	7,4	2,1
Administracja publiczna, obrona narodowa i ubezpieczenia	8,3	4,7
Edukacja	8,2	4,4
Ochrona zdrowia i opieka społeczna	8,8	4,0

Źródło: Aktywność ekonomiczna ludności Polski, (2003), GUS, Warszawa.

Mieszkańcy wsi pracowali głównie w rolnictwie, leśnictwie i łowiectwie, przetwórstwie przemysłowym, handlu i naprawach. Duży udział zatrudnionych w pierwszej wymienionej sekcji wynika głównie z wysokiego odsetka pracujących w rolnictwie indywidualnym.

W roku 2005 w rolnictwie, leśnictwie i łowiectwie pracowało 2094 tys. osób, co stanowiło 16,2% ogółu pracujących. W przekroju wojewódzkim najwięcej pracujących w rolnictwie na obszarach wiejskich zanotowano w województwie podlaskim (31,9), najmniej w śląskim (9,3%). Zatrudnienie w rolnictwie mierzone liczbą osób pracujących na 100 ha użytków rolnych jest najwyższe w województwach południowej Polski: w małopolskim – 24,3 i świętokrzyskim – 22,5.

Średnia dla UE jest znacznie niższa i wynosi 4,5%, a najmniejszy udział pracujących w rolnictwie jest w Wielkiej Brytanii i wynosi 1,6%. Tak duże różnice wynikają częściowo z nieco innego sposobu liczenia pracujących w rolnictwie indywidualnym. Struktura zatrudnie-

nia ludności wiejskiej zmienia się. Spada udział pracujących w rolnictwie, zwiększa się w przetwórstwie przemysłowym i szeroko pojmowanym sektorze usług. Dezagraryzacja struktury zatrudnienia zależy od stopnia uprzemysłowienia i urbanizacji danego obszaru, struktury obszarowej gospodarstw rolnych, rozwoju infrastruktury, a głównie sieci dróg.

Mieszkańcy miast pracowali głównie w przetwórstwie przemysłowym, handlu i naprawach. Zmiany struktury zatrudnienia w mieście pokazują również na wzrost znaczenia sfery usług, choć również spadek odsetka zatrudnionych w przemyśle.

Rodzaj działalności w miejscu pracy ma ścisły związek z wykonywanym zawodem. Mieszkańcy wsi pracowali w 2002 roku głównie jako rolnicy, ogrodnicy, leśnicy oraz robotnicy przemysłowi i rzemieślnicy (55,7%). Udział zatrudnionych na stanowiskach kierowniczych, specjalistów i wyższych urzędników wynosił 8,8% (w mieście 25,8%). Natomiast zatrudnieni jako pracownicy biurowi i personel średniego szczebla stanowili wśród pracujących mieszkańców wsi 11,4% (w mieście 26,2%). Wyraźnie więc widać, że przeciętnie niższe kwalifikacje i wykształcenie lokują mieszkańców wsi na niższych stanowiskach. Należy dodać, że ludność bezrolna na wsi posiadała korzystniejszą strukturę wykształcenia niż pracujący w rolnictwie indywidualnym.

W okresie transformacji istotnymi zmianami w strukturze zatrudnienia był również wzrost odsetka pracujących w sektorze prywatnym. W 2002 roku na terenach wiejskich udział zatrudnionych w sektorze prywatnym wynosił 72% (w grupie pracujących poza gospodarstwami rolnymi ponad 62%).

Na terenach wiejskich było zlokalizowanych około 700 tys. podmiotów gospodarczych z ponad 3 mln istniejących w Polsce (Bański, 2005). Pamiętając, że obszary wiejskie zajmują ponad 90% i mieszka tam prawie 40% ludności, można uznać, że liczba podmiotów gospodarczych na wsi nie jest duża. Znajdują się one głównie wokół wielkich miast. Wydaje się jednak, że przedsiębiorcy będą przenosić zakłady na tereny wiejskie w związku z niższymi cenami gruntów, lokali i najmu.

Bezrobocie na terenach wiejskich

Zjawisko bezrobocia jest przejawem nierównowagi na rynku pracy. Wówczas podaż pracy jest większa od popytu na pracę, a liczba bezrobotnych przewyższa liczbę wolnych miejsc pracy.

Polska obok Słowacji jest krajem o najwyższej stopie bezrobocia w Unii Europejskiej. Według danych Eurostatu w czerwcu 2006 najniższe bezrobocie zanotowano w Holandii – 3,8 % i Danii – 3,9 %. Zdecydowanie najwyższe bezrobocie odnotowano w Polsce – 16,0% i na Słowacji – 15,1 %. Były to zarazem jedyne kraje UE, w których stopa bezrobocia przekroczyła 10 % (Eurostat, 2006). Należy jednak dodać, że stopa bezrobocia znacznie się w Polsce obniżyła. W roku 2002 bez pracy było ponad 3,2 mln Polaków, przy wskaźniku bezrobocia w granicach 20,0%. W II kwartale 2006 roku stopa bezrobocia wynosiła 14,1%, a liczba bezrobotnych 2,7 mln osób.

Jedną z cech polskiego bezrobocia jest jego terytorialne zróżnicowanie. Najwyższą stopę bezrobocia zanotowano w województwach: warmińsko-mazurskim (24,7%) i zachodniopomorskim (22,4%). Natomiast najniższą stopę zaobserwowano w województwach: małopolskim (12,3%) i mazowieckim (12,8%).

W II kwartale 2006 roku na terenach wiejskich bez pracy pozostawało, według danych urzędów pracy 1050,5 tys. osób, co stanowiło 42,2 % ogółu bezrobotnych. W porównaniu do analogicznego okresu 2005 roku liczba bezrobotnych zmniejszyła się o 10,5%³.

³ Według danych BAEL liczba bezrobotnych na terenach wiejskich wynosiła 842 tys. osób i stanowili oni 35,6% ogółu bezrobotnych. Różnice wynikają z odmiennych definicji bezrobotnego, przejętych przez wymienione instytucje.

Największa liczba bezrobotnych mieszkających na wsi została zanotowana w województwie mazowieckim (130,6 tys. osób) i podkarpackim (92,0 tys. osób), natomiast najwyższa stopa bezrobocia na terenach wiejskich występowała w województwach warmińsko-mazurskim i zachodniopomorskim, gdzie w przeszłości dominowało rolnictwo państwowe. Bezrobotna ludność z obszarów popegeerowskich jest zazwyczaj gorzej wykształcona, często mniej zaradna, na terenach tych występuje zjawisko „dziedziczenia bezrobocia” przez kolejne pokolenia.

Przeciętna stopa bezrobocia w II kwartale 2006 roku wynosiła na terenach wiejskich 13,2%, natomiast w mieście 14,6% (GUS, 2006). Należy jednak dodać, że proste porównywanie rozmiarów i cech bezrobocia na wsi i w mieście może być mylące, ponieważ sugeruje, że problem ten dotyczy w większym stopniu mieszkańców miast. Natomiast stopa bezrobocia wśród ludności bezrolnej w II kwartale 2006 wynosiła 20,7% i choć spadła w ciągu roku o ponad 5 p.p, to jest nadal wyższa niż w mieście.

W grupie ludności w gospodarstwach domowych z użytkownikiem gospodarstwa rolnego stopa bezrobocia wynosiła znacząco mniej (7,4%). Jednak właściciele i posiadacze gospodarstw rolnych o powierzchni powyżej 2 ha przeliczeniowych nie mogą rejestrować się w urzędach pracy jako osoby bezrobotne. Bezrobocie wśród ludności rolniczej występuje więc w formie utajonej. Szacuje się, że bezrobocie ukryte na wsi wynosiło w 2004 roku 0,8 – 1,2 mln osób, w tym 400 tys. całkowicie zbędnych (MPIPS, 2006). Bezrobocie utajone występuje głównie w województwach południowo-wschodnich, gdzie notuje się rozdrobnioną strukturę agrarną i duży udział wielozawodowości (ludność wielozawodowa traciła w pierwszej kolejności pracę poza rolnictwem).

Bezrobocie ukryte w rolnictwie, zwane również agrarnym, obejmuje osoby, które są zbędne, ponieważ nie ma możliwości ich pełnego wykorzystania w gospodarstwach, mimo wykonywania pracy. Jest to więc część zasobów pracy w gospodarstwach, osoby, które wykonują prace pomocnicze w niepełnym wymiarze czasu, bądź są zniechęcone nadaremnyim szukaniem pracy czy też ze względu na posiadanie gospodarstwa rolnego nie mogą zarejestrować się jako bezrobotne (Hybel, 2003). Precyzyjne zmierzenie bezrobocia ukrytego na wsi jest zadaniem bardzo trudnym. Zazwyczaj podaje się dane szacunkowe. Problem ten był badany przez GUS w ramach BAEL i niektórych spisów powszechnych oraz przez IERiGŻ. Bezrobocie ukryte szacuje się biorąc pod uwagę dzienną liczbę godzin pracy w gospodarstwie lub opierając się na subiektywnej opinii właścicieli gospodarstw.

Innym istotnym problemem na terenach wiejskich jest bezrobocie długotrwałe. Niepokojący jest też fakt, że udział długotrwałe bezrobotnych na wsi jest nadal wysoki i w czerwcu 2006 roku wynosił 51,8% (w 2004 – 48,7%). Duży udział długotrwałe bezrobotnych jest jedną z charakterystycznych cech polskiego bezrobocia. Długotrwałe bezrobocie wiąże się z utratą prawa do zasiłku. W czerwcu 2006 roku udział bezrobotnych zamieszkałych na wsi i posiadających prawo do zasiłku wynosił 15,3%. Liczba osób, które w badanym miesiącu straciły prawo do zasiłku wyniosła prawie 10 tys.

Przeciętny czas poszukiwania pracy na wsi wynosił w 2004 roku 16 miesięcy. Najważniejszymi przyczynami zaprzestania pracy na wsi była likwidacja stanowiska lub zakładu pracy, bądź zakończenie pracy na czas określony. W mieście główne przyczyny zaprzestania pracy były podobne.

Problem bezrobocia dotyczy głównie ludzi młodych. W 2004 roku stopa bezrobocia na wsi w grupie do 24 lat wynosiła około 34%, natomiast w grupie 35-44 lata około 13%. W populacji bezrobotnych 30% stanowiły osoby do 24 roku życia. Natężenie bezrobocia zależy też od poziomu wykształcenia i choć najwyższa stopa bezrobocia na terenach wiejskich panuje w grupie osób z wykształceniem średnim ogólnokształcącym (w miastach z gimnazjalnym i podstawowym), to rośnie stopa bezrobocia w grupie z wykształceniem wyższym (8,8%).

Analizując rozmiary i strukturę bezrobocia należy dodać, że podane liczby trzeba traktować w pewnej mierze szacunkowo, nie uwzględniają one bowiem nielegalnego zatrudnienia i rejestrowania się w urzędach pracy jedynie w celu otrzymania zasiłku lub ubezpieczenia społecznego.

Podsumowanie

Rynek pracy nie jest homogeniczny. Składa się z wielu różnych, choć powiązanych ze sobą segmentów. Rynek pracy na terenach wiejskich podlega w większości tym samym prawidłowościom, które kształtują ten obszar w mieście. Charakteryzuje się jednak pewnymi cechami specyficznymi: wysokim bezrobociem ukrytym, nieco niższą stopą bezrobocia rejestrowanego, wyższymi wskaźnikami aktywności zawodowej i zatrudnienia. Niektóre z tych cech są pozorne, wynikają z uwarunkowań instytucjonalnych. Ponieważ właściciele gospodarstw rolnych w większości nie mogą rejestrować się jako bezrobotni, stopa bezrobocia na wsi jest oficjalnie niższa niż w mieście, choć sytuacja ludności bezrolnej na rynku pracy jest czasem dramatyczna. Rozmiary bezrobocia na wsi byłyby wyższe po uwzględnieniu nadwyżek pracy występujących w rolnictwie.

Bezrobocie na terenach wiejskich jest też trudniejsze do likwidacji, ponieważ w małych miejscowościach działa mniej zakładów pracy, jest gorsza infrastruktura techniczna, a ludność wiejska wykazuje często bierne i zachowawcze postawy na rynku pracy.

Potwierdza się więc wielokrotnie stawiana teza o niekorzystnej sytuacji ludności wiejskiej na rynku pracy. Poziom wykształcenia na wsi, mimo poprawy jest nadal niski i stanowi często barierę podejmowania zatrudnienia lub działalności na własny rachunek w innych zawodach niż rolnicze. Młodzież wiejska zamiast liceum wybiera często szkoły zawodowe ze względu na koszty dojazdu, duże odległości, gorszą sytuację dochodową rodziny lub po prostu brak wzorców. Odsetek gospodarstw domowych rolników zagrożonych ubóstwem spada, ale nadal jest najwyższy wśród grup społeczno-ekonomicznych.

Oczywiście sytuacja na wiejskim rynku pracy jest wysoce zróżnicowana terytorialnie, jednak te same bariery rozwoju rynku pracy powtarzają się w wielu regionach. Najważniejsze z nich to: niski poziom wykształcenia, mała mobilność ludności wiejskiej oraz niechęć do podejmowania migracji zarobkowej; niski popyt na pracę na terenach wiejskich i słaby rozwój infrastruktury; bezrobocie utajone w rolnictwie, rozwój szarej strefy oraz bierność i wycofywanie się z rynku pracy z nadzieją na świadczenia socjalne.

Istnieje wiele programów pomocowych, skierowanych do osób zamieszkujących tereny wiejskie, ale są one adresowane głównie do ludności rolniczej. Wydaje się, że ważne są te, które wspierają powstawanie alternatywnych źródeł dochodów, dokształcanie się ludności wiejskiej czy rozwój infrastruktury technicznej.

BIBLIOGRAFIA:

1. Aktywność ekonomiczna ludności Polski 2002, (2003a), GUS, Warszawa.
2. Bański J., (2005), Przestrzenny wymiar współczesnych procesów na wsi, Studia Obszarów Wiejskich, tom IX, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa.
3. Czapiński J., Panek T., (2006), Diagnoza społeczna 2005, WSiFiZ, Warszawa.
4. Frenkel I., (2003), Ludność, zatrudnienie i bezrobocie na wsi, IRWiR, Warszawa.
5. Golinowska S. red., (2003), Lokalny rynek pracy w Łomży i powiecie łomżyńskim – stan obecny i perspektywy rozwoju, CASE, Warszawa.
6. Hybel I., (2003), Ekonomiczne uwarunkowania rozwoju rynku pracy w Polsce w per-

- spektywie integracji z Unią Europejską, Wyd. SGGW, Warszawa.
7. Kryńska E. (red), (2004), Polski rynek pracy - niedopasowanie strukturalne, IPiSS, Warszawa.
  8. Prognoza ludności na lata 2003-2030, (2003b), GUS, Warszawa.
  9. Praca nierejestrowana w Polsce w 2004 roku, (2005), GUS, Warszawa.
  10. Woś A., (2002), Przestrzeń ekonomiczna rolnictwa, IERiGŻ, Warszawa.

Strony internetowe:

- http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2006/K_125_06.PDF (stan na dzień 20.09.2006).
- <http://www.epp.eurostat.cec.eu.int/portal> (stan na dzień 20.09.2006).
- <http://www.euractiv.com/en/social/europe/en/misses-empoyment-goal/article> (stan na dzień 18.10.2006)
- <http://www.MIPS.gov.pl> (stan na dzień 10.10.2006).
- http://www.stat.gov.pl/dane_spol-gosp/praca_ludnosc/index.htm (stan na dzień 10.10.2006).